

Ірина ЛУЦЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
кримінології ННІ 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4610-8549>
e-mail: lra29121982@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.23>

РИЗИКИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ

Анотація: робота присвячена дослідженню ризиків, що сприяють криміналізації українського суспільства в умовах війни. Серед основних ризиків виділено: масове переміщення населення, послаблення економічної стабільності, порушення соціальних зв'язків, складність роботи правоохоронних органів у прифронтових регіонах, поширення девіантної поведінки серед окремих груп населення, неконтрольований обіг зброї, збільшення кіберзлочинності. Обґрунтовано, що в умовах війни відбувається зростання рівня протиправної поведінки, деформація правової свідомості та підвищення толерантності до насильницьких практик. Зазначено, що поєднання правового захисту, соціальної підтримки, ефективної безпекової політики та розвитку правової культури, дозволить мінімізувати ризики криміналізації та створити умови для відновлення і розвитку в повоєнний час.

Ключові слова: криміналізація, суспільство, війна, права людини.

Термін «криміналізація» тривалий час використовувався переважно у сфері кримінального права для позначення процесу розширення дії кримінально-правових норм. Сьогодні його використовують для опису проникнення й поширення кримінально протиправних практик до різних сфер суспільної діяльності.

Специфіка сучасного суспільства полягає у його небувалій кримінальній насиченості. Масові трансформаційні процеси в економіці, політиці, соціальній і духовно-моральній сферах спричиняють зміни різного характеру, у тому числі й дезорганізаційні, одним із проявів яких є криміналізація суспільства. Під криміналізацією зазвичай розуміють не лише збільшення числа зареєстрованих злочинів і осіб, які їх вчинили, а й більш складний соціальний феномен. Криміналізація суспільства - це така форма аномії, коли стирається сама можливість розмежування соціально позитивної і негативної поведінки. Злочинний світ за таких умов суттєво впливає на всі грані суспільного життя. Крім того, криміналізація означає появу таких поведінкових актів, які раніше фіксувались як поодинокі випадки, або не фіксувались зовсім. Наприклад, замовні вбивства, захоплення заручників, відкритий терор. Криміналізація проявляється і в духовній сфері про що свідчить, наприклад, зростаючий правовий нігілізм. Субкультура злочинного світу заповнює існуючі духовно-

культурні порожнечі. У результаті деформуються ціннісні орієнтації населення, знижується поріг нетерпимості до злочинності, стирається межа між аморалізацією і злочинністю. Право як цінність, регулятор поведінки все більше замінюється сваволею, груповою доцільністю [2, с. 403].

Однією з причин криміналізації сучасного українського суспільства є війна. Остання занурила суспільство у кризовий стан і детермінувала такі процеси, як економічні втрати, соціальні диспропорції, дезорганізація управління, руйнування традиційних механізмів контролю та підтримки, погіршення ментального здоров'я українців (психічний стан) тощо. Зазначені трансформації набувають особливого значення тоді, коли держава одночасно забезпечує оборону, підтримує функціонування держави та захищає права людей.

Під час війни злочинність змінюється, зазвичай зростає, адже суспільство опиняється в ситуації глибокої нестабільності та різкого обмеження можливостей для легального самозабезпечення і реалізації своїх прав.

Війна створює низку факторів, що сприяють зростанню соціально-правових ризиків криміналізації суспільства, до основних належать:

- масове переміщення населення, як внутрішня міграція, так і виїзд за кордон громадян створюють суттєві соціальні та криміногенні ризики. Через зміну місця проживання, втрату сталих соціальних зв'язків, втрату роботи, житла,

документів частина людей опиняється в умовах нестабільності. Це створює ризики того, що частина населення може вдаватися до протиправної діяльності задля забезпечення власних потреб. Разом із цим, у громадах, що приймають значну кількість внутрішньо переміщених осіб виникає додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру, що ускладнює контроль за криміногенними проявами;

- послаблення економічної стабільності. Зупинка та руйнація підприємств, втрата робочих місць, зниження рівня доходів населення, безробіття є традиційними криміногенними чинниками. Економічні труднощі штовхають частину населення до нелегальної занятості, участі в тіньових схемах, а також залучення в кримінальні практики;

- порушення соціальних зв'язків, як-от: роз'єднання сімей та локальних спільнот, сприяє зниженню ефективності соціального контролю, послаблює механізми превенції кримінально протиправної поведінки та сприяє «рекрутингу» до кримінальних об'єднань;

- складність роботи правоохоронних органів у прифронтових регіонах проявляється через постійну загрозу обстрілів, руйнування об'єктів інфраструктури, нестачу кадрів і технічних ресурсів. Це створює вакуум влади, який одразу намагається заповнити кримінальний світ. Дефіцит правоохоронних ресурсів у цих регіонах призводить до затримок у реагуванні на кримінальні правопорушення, що призводить до зниження рівня довіри до правоохоронних органів. Крім того, в умовах війни потерпілі менше звертаються до поліції, що сприяє латентності злочинності;

- поширення девіантної поведінки серед окремих груп населення. Стрес, травматизація та посттравматичні стани можуть впливати на збільшення рівня агресивності, ризикової поведінки, зловживання алкоголем та/або наркотичними речовинами;

- неконтрольований обіг зброї. Не лише закордонний, але й власний досвід свідчать, що потрапляння зброї, у тому числі трофейної, до цивільного життя доволі часто призводить до використання її як інструменту насильницьких злочинів;

- збільшення кіберзлочинності. Так, за звітною інформацією Департаменту кібербезпеки Національної поліції України «негативний вплив на криміногенну ситуацію у кіберпросторі Україні мали такі фактори: - збройна агресія рф проти України; - поширення глобальних кіберзагроз, таких як атаки на ланцюги постачання (supply chain attacks), кібервикрадення даних (data breaches) та використання штучного інтелекту для вчинення злочинів; - масове поширення таких способів вчинення кримінальних правопорушень як фішинг, вішинг, бейтінг, скімінг, злам облікових записів тощо; - поширення особистих даних, що сприяє вчиненню майнових злочинів у кіберпросторі; - використання сервісів анонізації під час вчинення кримінальних правопорушень; - зростання обсягів використання інтернет-

банкінгу» [1];

- зміна структури злочинності та поява нових кримінальних практик. Окрім зростання ординарних кримінальних правопорушень, війна породжує нові кримінальні практики: «цивільне» мародерство, незаконний обіг та продаж гуманітарної допомоги, шахрайство під виглядом благодійності, фейкові збори на ЗСУ, псевдоволонтерство та ін.;

- ризики криміналізації серед ветеранів та військовослужбовців проявляються через складну адаптацію до мирного життя, ризики посттравматичних синдромів, вживання алкоголю чи наркотичних речовин, використання зброї у побутових конфліктах тощо;

- вплив війни на правову культуру та правосвідомість зумовлює падіння рівня довіри до права як до регулятора, поширення ідей «мета виправдовує засоби» або «віна все сплише», зростання правового нігілізму, заміна права на «силу».

Небезпечною тенденцією можна вважати й поступове звикання населення до постійних повідомлень про обстріли, поранених і загиблих, диверсії, катування, зникнення, знищення інфраструктури, урбіцид та інші злочини. Подібна інформація стає буденністю, що притуплює емоційне реагування на прояви насильства й агресії. На фоні цього також знижується суспільна чутливість до аморальних і протиправних дій ординарного характеру.

У таких умовах людина може втратити здатність чітко відрізнити морально схвальні вчинки від протиправних. Воєнна реальність деорієнтує, нормалізує ризики й насильство, що може підштовхувати частину громадян до девіантних моделей поведінки або робити їх менш критичними до проявів злочинності. Все це створює додаткові ризики для безпеки та захисту прав людини в умовах війни.

Підсумовуючи зазначимо, що описані процеси криміналізації суспільства в умовах війни безпосередньо підривають гарантії прав людини та звужують простір їх реальної реалізації. Зростання рівня злочинності, девіантної поведінки та поширення насильства формують атмосферу небезпеки, в якій держава на може в повній мірі забезпечити належний рівень захисту навіть «абсолютних» прав. У сукупності всі зазначені вище ризики утворюють середовище, в якому права людини стають більш уразливими, в їх захист потребує посилення інституційних, соціальних і правових заходів.

Бібліографічні посилання

1. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році / Кіберполіція Національної поліції України: офіційний веб-портал. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-naczionalnoyi-policziyi-ukrayiny-u-roszi-7074/>.

2. Тимошенко В. І. Криміналізація суспільства як форма аномії. Держава і право : Збірник наукових праць. 2016. Вип. 72. С. 398-410.

I. Lutsenko

Risks of criminalisation of ukrainian society during war: impact on human rights.

Abstract: This paper examines the risks that contribute to the criminalisation of Ukrainian society during wartime. The main risks identified include: mass displacement of the population, weakening of economic stability, disruption of social ties, difficulties for law enforcement agencies in frontline regions, spread of deviant behaviour among certain population groups, uncontrolled circulation of weapons, and an increase in cybercrime. It is argued that during wartime, there is an increase in unlawful behaviour, a distortion of legal consciousness and greater tolerance

of violent practices. It is noted that a combination of legal protection, social support, effective security policy and the development of a legal culture will minimise the risks of criminalisation and create conditions for post-war recovery and growth.

Keywords: criminalisation, society, war, human rights.

Зразок для цитування:

Луценко І. Ризики криміналізації українського суспільства під час війни: вплив на права людини. Пропілеї права та безпеки, 2025. №8. С. 113-115. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.23>.